

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ

БОЛЮК Олег Миколайович

УДК [726.1.04:694.7](477.8)''17/19''

**ХУДОЖНІ ВИРОБИ З ДЕРЕВА
В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКВАХ
XVI – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ:
структура, декор, інспірації**

17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті народознавства Національної академії наук України.

Науковий консультант:

доктор мистецтвознавства, професор,
НИКОРАК Олена Іванівна,
провідний науковий співробітник Інституту народознавства
Національної академії наук України,
відділ народного мистецтва

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
СЕЛІВАЧОВ Михайло Романович,
Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури,
кафедра теорії і історії мистецтва

доктор мистецтвознавства, професор,
КАРА-ВАСИЛЬЄВА Тетяна Валеріївна,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського
Національної академії наук України,
завідувач відділу образотворчого
та декоративного мистецтва

доктор мистецтвознавства, професор
ОДРЕХІВСЬКИЙ Роман Васильович,
Національний лісотехнічний університет України,
доцент, професор кафедри дизайну

Захист відбудеться 26 серпня 2021 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.103.01 у Львівській національній академії мистецтв за адресою: 79011, м. Львів, вул. В. Кубійовича, 38.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівської національної академії мистецтв за адресою: 79011, м. Львів, вул. В. Кубійовича, 38.

Автореферат розісланий 26 липня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Цимбала Л. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Художні вироби з дерева в інтер'єрі храму – комплекс творів декоративно-ужиткового мистецтва, які виготовлені з природної сировини, відповідають критеріям естетики й використовуються священнослужителями та громадою.

Сукупність таких дерев'яних виробів називають облаштуванням, обладнанням, обставою, опорядженням. Перелічений ряд синонімічних понять охоплює усі сакральні, обрядові та ужиткові предмети храму. Їх розміщують всередині відразу після спорудження й освячення будівлі, або встановлюють згодом, вже у процесі її функціонування, доповнюючи простір іншими предметами.

Феномен художніх виробів з дерева у теоретико-смісловому лексиконі мистецтвознавства позначений синонімічним відповідником – художнє дерево, на зразок інших видів ужиткового мистецтва: художній метал, художнє скло, художня кераміка, художнє ткацтво тощо. Термін «художнє дерево» у науковий обіг увів наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. М. Станкевич, найактивніше використовуючи його у монографії «Українське художнє дерево ХVІ – ХХ ст.».

Церковна будівля є однією із форм видимого Дому Божого. З архітектурного погляду – це споруджена з різних матеріалів оригінальна будівля для проведення літургії та богослужб у різноманітних потребах, для індивідуальних чи колективних молитов християн, для теологічного навчання й християнських обрядів, формує особливе предметне середовище, вирізняється з-посеред інших споруд містобудівельного ландшафту чи пейзажу.

Християнське мистецтво, у тому числі функціонуючі у храмі художні предмети, означені як декоративно-обрядові, є частиною загальнолюдського творчого феномену.

Актуальність вивчення художніх виробів з дерева в українських церквах зумовлена сучасними культурно-мистецькими процесами у світі та в Україні, постійно зростаючим науковим інтересом щодо вивчення релігійного мистецтва, широкою популярністю серед усіх верств суспільства культурних надбань, особливо у галузі церковного автентичного мистецтва, затребуваністю ґрунтовного мистецтвознавчого аналізу кращих взірців різьби для використання їх у творчих практиках.

У виробах з дерева, як і в зразках малярства, металопластики чи інших видів ужиткового мистецтва, які виготовляли для храму, переважно реалізовані оригінальні художні ідеї професійно-академічної і традиційно-народної творчості, навіяні особистим пасіонарним імпульсом майстра, інтерпретовані на основі спостереженої реалії чи інспіровані зовнішніми чинниками. Їхній аналіз дає змогу визначити пріоритетні напрями подальшого розвитку художньої деревообробки в Україні. Така компаративістика і прогностика посилюють *актуальність* дослідження художніх виробів з дерева.

Оздоблені дерев'яні вироби у храмі формують разом із предметами, створеними з інших матеріалів (металу, каменю, тканини, глини тощо), цільну духовно-матеріальну систему: простір – твори декоративно-обрядового мистецтва (за С. Боньковською). Поєднання освяченого предметного середовища із молитвами,

церковним співом, режисурою освітлення й тиміамно-кадильними маніпуляціями утворюють просторову ікону. Таке явище в науковій літературі означено як ієротопія, яке увів у науковий обіг російський дослідник церковного мистецтва О. Лідов 2001 р. Проблема сенсу художнього виробу у церковному просторі не вичерпала своєї *актуальності*. У руслі її вирішення спрямоване пропонуване дослідження.

Церковний устрій відображає основну ідею християнства – єднання Спасителя зі Своєю Церквою через Пресвяту Євхаристію. Таїнство Євхаристії відображено у символіці й декорі церковного інтер'єру, зокрема в іконах, у фігуративній пластиці, орнаментальних мотивах предметного середовища. Митець-пасіонарій пристрасно захоплений творчою ідеєю, щоб зобразити у матеріалі християнську символіку, черпає наснагу в духовному самонавіюванні – інспірації. Майстер, який виготовляє художній виріб для храму без «Божої іскри», а заради заробітку, мотивований іншим – прагматичним чинником впливу і доволі часто впадає в епігонство. Однак той чи інший автор твору реалізує творчий задум на основі власного світосприйняття, хисту й здобутих навиків. Одне із наукових питань у роботі – результат процесу інспірації, який виражений в орнаментально-площинному, фігурно-пластичному декорі та опорядженні поверхні виробу, призначеного для церкви. Воно залишатиметься *актуальним* для наукових досліджень допоки у християнському храмі потребуватиметься художнє облаштування.

Дерев'яні церковні ужиткові рукотвори, відносно їхнього задуму та призначення, можуть належати до символічного або реалістичного мистецтва, а у кожному з них вбачається мімезис (теорія наслідування): простежуються різнорівневі інспірації майстра, що виникли завдяки його психотипу, особистісному світогляду, теоретичним знанням й набутих практикам, та рефлексії колективно-традиційних культурних парадигм осередку, регіону, нації. Певний твір церковного сницарства (художньої різьби по дереву) відображає ідеаціональне (онтологічне), ідеалістичне й чуттєве мистецтво (за П. Сорокіним).

У складному устрої церковного облаштування важливе місце займає широке коло художніх виробів, яким, окрім іконостасів, трійць, благословляючих хрестів, дослідники-мистецтвознавці приділяють ще недостатньо уваги. Спорадичне їх вивчення, поодинокі публікації у періодичних виданнях, узагальнені згадки у монографіях, короткі інформативні тлумачення у словниках не вичерпують усієї проблематики щодо ретельного аналізу цього виду церковного облаштування. Такий загальний стан дослідження підтверджує *актуальність* пропонуваної праці й зумовлює заповнити означену прогалину низки гуманітарних наук. Тому у дисертації, окрім авторських теоретичних міркувань, подано значну кількість невідомих та малознаних зразків церковного мистецтва, а їхній художній аналіз відповідно доповнює вітчизняні наукові досягнення з галузі мистецтвознавства.

Ще одним аргументом на користь активного пошуку та фіксації дерев'яних художніх виробів у церкві й, відповідно, *актуальності* дослідження, став процес заміни їх новими предметами та нищення (вилучення) раніше виготовлених. Кращі твори вдало репрезентують локальну специфіку народної і професійної творчості у храмах західних областей країни, культуру України загалом. Така репрезентативність художніх виробів з дерева у церковному інтер'єрі є ще одним аспектом *актуальності* теми у пропонуваній дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Прелімінарна підготовка до написання дисертації тривала у межах колективного дослідження відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України «Історія та теорія українського народного декоративного мистецтва: видова специфіка» (Рішення Бюро ВЛММ НАН України, протокол № 5 від 30.09.2008 р., державний реєстраційний номер теми 0108U009387). Перший поетапний збір польових матеріалів започатковано ще в межах робочої теми відділу «Парадигми універсального й унікального в традиційному мистецтві українців: порівняльний аспект» (Рішення Бюро ВЛММ НАН України, протокол № 18 від 14.10.2003 р., шифр теми 3.3.4.19, № теми за планом інституту 19).

Пропонована праця стала логічним продовженням кандидатської дисертації «Профілювання та різьблення у художній системі оздоблення дерев'яної сакральної архітектури Українських Карпат XVII – першої третини XX ст.», де основна увага спрямовувалася на декор конструктивних елементів екстер'єру християнських будівель Східних Карпат: порталів, карнизів, обрамлень вікон та ін.

У розділах дисертації відображені окремі аспекти досліджень, які вивчалися згідно з науково-дослідними роботами за темами «Синтез художньо-образних та функціональних засад в українському декоративному мистецтві» (Рішення Бюро ВЛММ НАН України, протокол № 1 від 22.01.2013 р., державний реєстраційний номер теми 0113U002234) й «Українське декоративне мистецтво 1990–2020-х рр.: гносеологічні та смислотворчі практики мистців» (Рішення Бюро ВЛММ НАН України, протокол № 5 від 04.07.2017 р., державний реєстраційний номер теми 0117U001797).

Цінними для роботи стали результати експедиційних польових матеріалів, здобутих під час міждисциплінарного вивчення локально-культурних пластів українців упродовж 2013–2016 рр. за темою колективної монографії «Покуття: історико-етнографічне дослідження» (тема НДР відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України 0115U005545 «Трансформаційні процеси традиційної культури українців: сучасна дискусія глобального та національного»).

Протягом 2001–2016 рр. з метою фіксації нових артефактів, невідомих науковій літературі чи знаних обмеженому колу вчених-мистецтвознавців, взято участь у комплексних колективних експедиціях (керував дев'ятьма з чотирнадцяти) та індивідуальних дослідженнях у західних областях України. Здобуті й опрацьовані фактологічні польові матеріали, які оформлені у вигляді архівних звітів, стали основним корпусом наочних супровідних ілюстрацій аналізу спостережень і теоретичних узагальнень українського церковного мистецтва.

Важливим доповненням до дисертації стали опрацьовані матеріали з архівів, фондів та бібліотек Польщі (Інститут історії мистецтва Ягеллонського університету у Кракові, Польська академія наук у Варшаві), Словаччини (Музей української культури у Свиднику), Чехії (Національний музей у Празі), Литви (Національний музей Литви, Литовський художній музей, Музей народного побуту в Румшишкес).

На підставі комплексу важливих наукових питань у дисертаційному дослідженні поставлено мету – визначити взаємозв'язки різнорідних структур і художні особливості дерев'яних виробів, а також творчі інспірації упродовж еволюції інтер'єру церков західних областей України.

Відповідно до мети обрано низку векторів дослідження (наукових проблем) – структуру, яку становлять сукупність функціональних зв'язків між предметами церковної обстави і типологія дерев'яного обладнання; декор, як особливість оздоблення дерев'яних виробів; творчі інспірації, у яких проявляються різнорівневі взаємовпливи на вказані структуру і декор. Для їх успішного розв'язання поставили такі **завдання**:

- виявити й верифікувати доступні джерела, зібрати й систематизувати польові обстеження, опрацювати та увести в науковий обіг маловідомий чи невідомий досі мистецтвознавчий і архівний матеріал, який репрезентує декоративно-обрядове мистецтво західних областей України;

- запропонувати методологічний алгоритм вивчення художніх виробів з дерева в українських церквах;

- означити важливі історичні, природно-географічні, соціально-економічні та культурно-естетичні умови, які спричинилися до виникнення і розвитку церковного оздоблення XVI – початку XXI ст. у західноукраїнських церквах, що ілюструє процес творчих інспірацій;

- визначити устрій дерев'яного облаштування у системі церковного мистецтва, показати взаємозв'язок або автономність систем та їхніх компонентів;

- дати конструктивну оцінку існуючим схемам типології церковної обстави;

- на основі функціональних ознак розробити універсальну типологію профільованих, різьблених, інкрустованих тощо художніх виробів західноукраїнських церков;

- розглянути окремі технологічні прийоми, художній зміст форми й орнаменту, їх загальне композиційне вирішення на прикладах дерев'яних виробів традиційно-народної й професійно-академічної стилістики виготовлення.

Об'єкт дослідження – генезис, типологія, функція, специфічні унікальні та універсальні художні ознаки дерев'яних церковних виробів, які побутували і/або досі існують у храмах західних областей України.

Предмет дослідження – орнаментально-площинне та фігурно-пластичне оздоблення дерев'яних виробів у структурі інтер'єру західноукраїнських церков.

Хронологічні межі дослідження визначено на підставі наявності оздоблення на збережених пам'ятках сницарства, виявлених у церквах західних областей XVI ст. – початку XXI ст.

Дерев'яне облаштування християнського храму загалом розглядається від періоду становлення Христового вчення, а то й раніше. Така аналітична ретроспектива є доцільною, тому що окремі прототипи виробів церковної обстави існували до появи християнства у більшості релігій людства.

Територіальні межі у дисертаційному дослідженні локалізуються сучасним адміністративним поділом західної частини країни на Волинську, Івано-Франківську, Закарпатську, Львівську, Рівненську, Тернопільську і Чернівецьку області. Хмельницьку область, яку окремі етнологи, географи й картографи залучають до території Західної України, до уваги не взято. Територіальну прив'язку до церковних об'єктів на рівні районів залишено до змін в адміністративно-територіальному устрої України, які запроваджені у 2020 році (Закон України «Про внесення змін до деяких

законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» (Документ № 562-IX від 16 квітня 2020 року).

Ареал вивчення обрано з врахуванням функціонування різних конфесій, територіальних змін у руслі історико-політичних подій, а також локально-етнографічних ознак, які впливали на облаштування церковного інтер'єру. На вказаній території виразно простежуються міжетнічні і міжконфесійні взаємовпливи в облаштуванні церкви, що складають два рівні інспірацій. Оглядово означено й інспірацію полісу на локальний мистецький осередок, що становить одну із ознак культурного трансферу.

Методи дослідження. Вивчення художніх виробів з дерева ґрунтувалося на окремих філософських всезагальних діалектичних методах: аналітичному, інтуїтивному, феноменологічному і на герменевтиці.

Інформація, модель, ізоморфізм, структура, функція, система, елемент, оптимальність стали важливими теоретичними конструкціями у посиленні пропонованої наукової методики вивчення церковного художнього дерева. На основі положень діалектики пройдено емпіричний, експериментально-теоретичний і теоретичний рівні наукового пізнання феномену церковного сницарства. У роботі послідовно згруповано або паралельно використано методи спостереження й експерименту; абстрагування, узагальнення, ідеалізації, моделювання; парні методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції; історико-порівняльний; аксіоматичний; а на основі припущень і гіпотези зроблено спробу прогнозування подальшого розвитку створення художніх виробів з дерева для церков; формалізацію залучено для укладання діаграм, таблиць, схем та усього корпусу ілюстративного матеріалу, нагромадженого у ході експериментально-пошукової роботи.

У пропонованому мистецтвознавчому дослідженні застосовано принципи детермінізму. Використання принципів системності (цілісності, всезагального взаємозв'язку; історизму (розвитку); примату, ієрархічності, структурності); об'єктивності, конкретної істини; активного творчого відображення; практик, єдності практики і теорії, а також термінологічного принципу із герменевтичним (поясненням, тлумаченням), гносеологічним, методологічним (історичним, системним, аксіологічним, інформаційним, синергетичним, культурологічним тощо) підходами щодо вивчення художніх виробів з дерева завершилося низкою важливих висновків.

Суть авторської концепції дослідження – на прикладі художніх виробів з дерева, призначених для обладнання церкви, проілюструвати дієвість відомих теорій систем, наслідування (мімезису); уточнити і запропонувати результати виявлених інспірацій та творчих інтерпретацій на етапі розробки робочих теорій.

Наукова новизна отриманих результатів визначається метою дослідження, для досягнення якої було поставлено комплекс завдань. У дисертації:

уперше

– зібрано невідомий і маловідомий науці експедиційний матеріал, який, після його опрацювання, став базисом для написання праці;

– проаналізовано виявлені архівні джерела, окремі пам'ятки з музейних фондів, приватних колекцій і уведено їх в науковий обіг;

– подано концепцію дослідження художніх виробів з дерева в інтер'єрі західноукраїнських церков згідно запропонованого механізму необхідного методологічного інструментарію;

– визначено устрій дерев'яного облаштування храму і вказано взаємозв'язок або автономність його систем;

– розроблено типологію художніх виробів з дерева у церкві на основі їх стаціонарності, кінетики, топографії, тектоніки, функції, семантики;

уточнено

– локації богослужбового простору, простору літургійно-обрядових треб та церковно-господарського простору, простору Світла, а також інсигнії церковної влади і процесій згідно з їхньою основною функцією;

– взаємовпливи професійно-академічної і традиційно-народної стилістики у створенні дерев'яних церковних виробів, які відіграють роль у формуванні ансамблевості внутрішнього простору храму чи ілюструють різностильове нагромадження предметного середовища;

розширено

– історіографію спеціалізованої літератури, яка репрезентує декоративно-обрядове мистецтво західних областей України;

– тяглість історичних мистецьких стилів, відображених у орнаментально-площинному та фігурно-пластичному оздобленні дерев'яних церковних предметів, що, відповідно, не збігається із хронологією загальноприйнятих стилів в архітектурі, світському декоративно-ужитковому мистецтві й стверджує автономну періодизацію художнього оформлення церковного інтер'єру;

– відомі у мистецтвознавчій практиці структури, системи, типології художнього дерева (наприклад, ті, що належать системам П. Сорокіна; типологіям М. Станкевича, А. Клімашевського, Р. Одрехівського, Б. Тимківа), класифікації орнаментів (А. Будзана, М. Селівачова, К. Каваса, Б. Тимківа, І. Грималюка, М. Курилича);

набуло подальшого розвитку

– вивчення технологічних прийомів орнаментально-площинного оздоблення і фігуративної пластики та композиції в прикрашанні виробу;

– аналітичне опрацювання різнорівневих інспірацій, притаманних культурному трансферу, які вплинули і надалі впливають на еволюційний процес церковного сницарства.

Особистий науковий внесок здобувача. Пропонована робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Найважливіші результати здобуті особисто. Більшість публікацій оприлюднено у наукових фахових виданнях України та закордонних наукових періодичних виданнях, а їх авторство є одноосібним.

Виняток становить стаття у чеському наукометричному періодичному виданні (індексується у Scopus) «Чеський люд» («Český lid»), у якому опубліковано колективну працю «Lidová kultura ukrajinců Rakousko-Uherské monarchie v etnografické sbírce Františka Řehoře z 80. a 90. let 19. století» («Народна культура українців Австро-Угорської монархії в етнографічній збірці Франтішека Ржегоржа з 80–90 років 19 століття») у співавторстві з кандидатом мистецтвознавства, старшим науковим співробітником відділу народного мистецтва Інституту народознавства Національної академії наук України О. Федорчук; доктором філософії, директором

етнографічного відділу Історичного музею Національного музею у Празі Я. Погунком та доктором філософії Н. Валашковою (Прага). Особистий внесок полягає в одноосібному аналізі унікальних виробів релігійного призначення, які становлять яскраві приклади християнського мистецтва, є маркерами у класифікації морфологічних груп усієї етнографічної збірки українських предметів, що зберігаються у чеському Національному музеї. Колегіально було визначено синтетичну морфологічну структуру колекції Франтішека Ржегоржа, яку представлено у публікації у вигляді схематичної таблиці.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Здобуті результати багаторічного вивчення художніх виробів з дерева стануть корисними для теоретичних досліджень і практичних занять мистецтвознавців, архітекторів, різьбярів, музеологів, для широкого кола поціновувачів творчості загалом та українського мистецтва зокрема. Праця рекомендована проєктантам храмобудівництва, архітектурно-конструкторським бюро, студіям та приватним фірмам аналогічного спрямування, а також осередкам будь-якого наукового, освітнього, навчально-виробничого статусу (майстерням, гурткам, школам, студіям, ліцеям, технікумам), підприємствам, де теоретично вивчають і практикують різьбу по дереву.

Матеріали наукової роботи можуть прислужитися при написанні узагальнюючих праць з історії й теорії мистецтва, спеціалізованих підручників чи посібників, тематичних лекцій і курсів з історії української культури для викладачів та студентів мистецьких вищих і середніх навчальних закладів.

Здобуті результати дослідження пригодяться в підготовці священнослужителів у духовних семінаріях, що вдосконалить їхню обізнаність у галузі релігійного мистецтва і сприятиме кращому збереженню церковного облаштування у парафіях. Такі ж рекомендації адресовані представникам місцевої влади, насамперед у галузі культури, а також пам'яткоохоронним осередкам. Матеріали дослідження принагідно стануть корисними для реставраторів і для експертів із визначення мистецької цінності пам'яток української культури.

Окремі положення дисертації, особливо проаналізована система дерев'яного церковного облаштування та подана атрибуція пам'яток, можуть доповнити формування розгорнутих наукових каталогів державних музеїв і приватних збірок в електронній базі й друкованим тиражом.

Здобуті у дослідженні результати, особливо виявлені пам'ятки, з метою активної популяризації збережених культурних надбань української нації доцільно використати у вигляді згадок на сторінках туристичних путівників, які допомагають екскурсводам і мандрівникам пізнавати видатні місця історії й мистецтва. Проте, у такому випадку необхідно враховувати кілька важливих чинників, основним з яких є надійна охорона пам'ятки (не тільки церковної споруди, а й ціннісного історико-мистецького твору, що зберігається у ній), включно із присвоєнням номерного знаку у Загальному реєстрі пам'яток України.

Апробація результатів дослідження. Основні спостереження, думки та ідеї, які виникали під час дослідження, частково апробовано у періодичних фахових виданнях (збірниках матеріалів і на електронних носіях, веб-сторінках), виголошено у формі доповідей, виступів, дискусій на наукових конференціях, конгресах,

симпозіумах, засіданнях, семінарах в Україні та у Білорусі, Литві, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії.

Здобуті результати наукового дослідження виголошено на таких рівнях:

– міжнародному за кордоном – конференціях «Лемки, бойки, русини – історія, сучасність, матеріальна та духовна культура» («Łemkowie, Wojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa») Свидник (Словаччина), 17–18 червня 2011 р., Свидник (Словаччина) 14–16 червня 2013 р., Слупськ (Польща) 24–26 вересня 2015 р., I Міжнародному Карпатському симпозіумі «Лемки, бойки, гуцули, русини – історія, сучасність, матеріальна та духовна культура», присвяченому 70-тій річниці переселення русинів-українців зі Словаччини до УРСР та акції «Вісла» у Польщі в 1947 році, Стара Лесна, 27–28 вересня 2017 р.;

конгресах «Стан досліджень над багатокультурною спадщиною давньої республіки Польщі» («Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej»), Варшава, 14–16 листопада 2012 р., Білосток, 30 вересня – 2 жовтня 2015 р. (Польща);

науково-практичних конференціях «Традиції і сучасні стан культури і мистецтва» («Традиції і сучасний стан культури і мистецтва»), Мінськ, 25–26 квітня 2013 р., Мінськ, 19–20 листопада 2015 р., Мінськ, 24–25 листопада 2016 р., Мінськ, 7–8 вересня 2017 р., Мінськ, 13–14 вересня 2018 р.;

наукових конференціях «Patrimoniul etnologic: concepte, tendințe și abordări» («Етнологічна спадщина: концепції, тенденції та підходи»), Кишинів, 23–24 травня 2017 р. і «Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine» («Культурна спадщина вчора – наслідки для розвитку сталого суспільства завтра»), проект 19.00059.06.20F/MS, Стратегічне управління «Національна спадщина та розвиток суспільства»), Кишинів, 23–25 вересня 2019 р. і 22–23 вересня 2020 р.;

представлені на стендах і опубліковані у каталозі виставки «Stará Ukrajina Františka Řehoře» («Стара Україна Франтішка Ржегоржа») Національного музею у Празі (Výstava Národního muzea «Stará Ukrajina Františka Řehoře»: katalog / autori Medřická, H., Závěská, D., Blechová, K., Voljuk, O., Fedorčuk, O. Praha: Národopisné muzeum, 2019. 29 st.);

науково-практичному семінарі «Основні критерії відбору експонатів на виставку «Stará Ukrajina Františka Řehoře», Прага, 6–12 травня 2019 р.;

на семінарі у Національному музеї Литви «Unique and Universal Ornamentation in Western Ukrainian and Lithuanian Folk Art» («Унікальна й універсальна орнаментика народного мистецтва Західної України та Литви»), Вільнюс, 19 червня 2019 р.;

– міжнародному в Україні –

Шостому міжнародному конгресі українців, Донецьк, 28 червня – 1 липня 2005 р.; Другому Світовому Конгресі Бойків, Турка, 30 липня 2010 р.;

конференціях «Історія релігій в Україні», Львів, 20–22 травня 2003 р., 2006 р., 2007 р., 2008 р., 2010 р., 2015 р.; «Вікно в європейську науку», присвяченої 140-річчю від дня народження Раймунда Фрідріха Кайндля, Чернівці, 20–21 травня 2006 р.; «Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини», Харків, 27–28 серпня 2008 р.; «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», Львів, 7–8 грудня 2009 р., Львів, 24–25 листопада 2010 р., Львів, 23–24 листопада 2012 р.; «Львівська національна

наукова бібліотека імені В. Стефаника: історія і сучасність», Львів, 28–30 жовтня 2010 р.; «Волинські історичні записки», Житомир, 12–13 листопада 2010 р.; засідання Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва й Інституту колекціонерства мистецьких пам'яток при НТШ у рамках XXI сесії НТШ, 25 березня 2010 р.; конференціях «Україна–Ватикан: проблеми державно-церковних взаємин у контексті досвіду об'єднаної Європи», Галич, 26–28 травня 2011 р.; «Волинська ікона: дослідження та реставрація», присвяченої пам'яті Павла Жолтовського та 20-річчю Музею волинської ікони, Луцьк, 27–28 серпня 2013 р.; «Церква – наука – суспільство: питання взаємодії». На пошану київського митрополита Євгена (Болховітінова), Київ, 27–29 травня 2015 р.; Київ, 25 травня – 3 червня 2016 р.; «Одеські етнографічні читання»: «Етнокультурні процеси українсько-східно-романського порубіжжя», Одеса, 10–11 вересня 2015 р., Тульча (Румунія) 12–13 вересня 2015 р.; «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини», присвяченої 45-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Ужгород, 26–27 червня 2015 р.; «Бережанська гімназія: сторінки історії», присвяченої 210 річниці Бережанської гімназії та 35-літтю Бережанського краєзнавчого музею, Бережани, 17–18 вересня 2015 р.; «Православ'я в Україні», присвяченої 1000-літтю духовних зв'язків України з Афоном (1016–2016) та 25-літтю Помісного Собору Української Православної Церкви (1–3 листопада 1991 р.), Київ, 22 листопада 2016 р.; II «Наукові студії М. І. Сікорського», Переяслав-Хмельницький, 6–7 жовтня 2016 р.; «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур (до Дня слов'янської писемності і культури)», Київ, 24 травня 2016 р.; «Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти» в рамках XXIV міжнародного гуцульського фестивалю, Коломия, 11 серпня 2017 р.; «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем» (До 160-річчя з дня народження Франтішека Ржегоржа), Львів 12–13 жовтня 2017 р.; круглому столі «Втрати церковних історико-культурних скарбів у період тоталітарних режимів», Київ, 10 травня 2018 р.; «До 100-річчя ЗУНР у контексті Вовківщини», Львів, 22 листопада 2018 р.; Шості Платонівські читання пам'яті академіка Платона Білецького (1922–1998) присвячені 20-річчю від дня смерті П. О. Білецького, Київ, 24 листопада 2018 р.; «Нереабілітований храм: церква св. ап. Андрія і св. Володимира як символ закритих і знесених храмів тоталітарним комуністичним режимом СРСР» (До 100-ліття зведення знесеного у 1961 р. храму на Богданівці у Львові. 1918–1946–1961–2018), Львів, 15 травня 2018 р.; «Проблеми збереження і популяризації культурної спадщини: формування музейних колекцій та зібрань», Львів, 25–26 вересня 2019 р.; «Мистецька культура: історія, теорія, методологія», Львів, 20 листопада 2020 р.

науково-практичному семінарі, присвяченому 20-річчю Львівського палацу мистецтв, Львів–Берегове, 8–9 грудня 2016 р.

– на дистанційних міжнародних інтернет-конференціях –

міждисциплінарних заочних конференціях «Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень», Львів, 17 жовтня 2017 р., 30 жовтня 2018 р., 31 жовтня 2019 р., 30 жовтня 2020 р.; Інтернет-конференції «Мистецтво української діаспори XX – початку XXI століття як складова системи національної культури», Івано-Франківськ, 1 вересня 2019 р.;

– записані на електронних оптичних носіях (CD-ROM) –

«Землі Опілля в природно-географічному та історико-культурному розвитку України», Бережани Тернопільської обл., 7–8 жовтня, 2010 р., Бережани Тернопільської обл., 28 вересня 2012 р.;

– *проходження наукового стажування* –

у Національному музеї у Празі, необхідне для роботи над проектом, присвяченому праці та колекції чеського етнографа ХІХ ст. Франтішека Ржегоржа (Підтвердження дослідницького візиту від 27.4.2018, завіреного підписом директора Історичного музею при Національному музеї у Празі, доктора Марка Юнека); у Музеї народного побуту Литви (с. Румшишкес, район Кайшядоріс, Литва, Nr. 01-10/158/1 від 2018-06-14) з метою пошуку універсальних та унікальних ознак орнаментики художнього дерева;

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 26 публікаціях: одній індивідуальній монографії; одній колективній монографії; двадцяти чотирьох статтях, вісімнадцять з яких належать до фахових видань України, шість – опубліковані за кордоном, зокрема одна стаття – у часописі «Český lid», який індексується міжнародною наукометричною базою Scopus, одна стаття – у часописі «EthnoAntropologia», який належить до категорії А наукометричної бази Італії. Наукові результати дисертації додатково відображені у 33 позиціях публікацій (розділи у колективних монографічних дослідженнях, індивідуальні статті, дефініції в енциклопедії) та апробовані у 24 збірниках матеріалів конференцій, симпозіумів, семінарів. Загальний перелік публікацій за темою дисертації становить 83 позиції.

Структура та обсяг дисертації. Рукопис складають два томи. У першому томі розміщено анотації українською та англійською мовами, зміст, перелік скорочень та умовних позначень, вступ, шість розділів з висновками до кожного, загальні висновки і список використаних джерел. Структуру другого тому з назвою «Додатки» становить: п'ять рубрик з позначками А – Малий тлумачний словник; Б – Таблиці, діаграми, схеми; В – Карта-схема і перелік населених пунктів, у яких проводилося дослідження у релігійних спорудах і музеях у межах експедицій; Г – Список ілюстрацій та ілюстрації; Д – Список опублікованих праць за темою дисертації; Апробація результатів дослідження. Загальний обсяг праці – 802 стор., з них 574 стор. основного тексту. Список використаних джерел – 797 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтована актуальність теми, робота над якою пов'язана з науковими програмами, планами, темами відділу народного мистецтва й іншими відділами Інституту народознавства НАН України, міжнародним грантом; сформульовані мета й завдання роботи; визначені об'єкт, предмет, хронологічні й територіальні межі та перелічені методи дослідження; окреслені наукова новизна, особистий внесок здобувача у колективній праці й практичне значення одержаних результатів. Подана інформація про апробацію матеріалів дослідження та структуру роботи.

Розділ 1. Художні вироби з дерева для церковного обладнання в літературі та джерелах містить два підрозділи, у яких розглянуто стан опрацювання теми та джерельну базу дослідження.

У підрозділі *1.1. Історіографія дослідження* проведено огляд вибраних літературних джерел й згруповано їх за критеріями, верифіковано або спростовано окремі твердження. Вивчення задекларованої проблематики дослідження полягало в аналізі тісного взаємозв'язку архітектури і специфіки обладнання внутрішнього простору, що ілюструє синтез й, водночас, інспірацію художньо-стильових ознак обидвох галузей творчості. Про окремі аспекти такого рівня культурного трансферу вказувала у свої працях низка дослідників, зокрема В. Січинський, В. Щербаківський, В. Залозецький, В. Антонович, М. Драган, С. Таранушенко.

Теоретико-аналітичні положення дисертації опираються також на результати досліджень учених із суміжних галузей українського церковного мистецтва, частково іконопису, церковно-обрядової металопластики й ювелірного мистецтва, літургійних шат, різьби по каменю, монументально-декоративного мистецтва тощо. Особливу увагу спрямовано на мистецтвознавчу літературу, присвячену іконографії, орнаментиці та символіці, які тісно пов'язані з теменологією.

У підрозділі *1.2. Джерела наукової праці*, які є історичними, розглянуто носії історії (за С. Макаруком). Втім, на основі класифікації ученого запропоновано її уточнення: історичні джерела на рівні родів згруповано до трьох: речового, вербального, поведінкового. До поведінкового роду історичних джерел належать підгрупи – звичаєво-обрядова, вірувань та релігії, щоденно-побутова, ситуативна, які інформують, наприклад, про моделі поведінки майстра у процесі створення дерев'яного виробу для церкви. Писемні, усні, лінгвістичні джерела об'єднані у вербальні носії інформації щодо фіксації знань про художню деревообробку. Врешті, речові джерела – найчисельніші, репрезентують зокрема технічно-відтворювальні й творчо-зображальні підгрупи. Творчо-зображальні артефакти становлять основу емпірично нагромадженого у дослідженні церков польового матеріалу й використані як аргументи у теоретико-аналітичних висновках.

Розділ 2. Методологічний інструментарій для вивчення художніх виробів з дерева – авторська концепція пізнання феномену, у якій максимально повно використано систему необхідних принципів, методів і підходів.

Подано авторське розуміння декоративно-обрядових систем, які підпорядковуються архісистемі церковного мистецтва (АЦМ) й, залежно від призначення, розвиваються емерджентно (автономно) або у синтезі з іншою системою церковного облаштування. З'ясовано, що художні вироби з дерева у християнському храмі приналежні до дещо окремішнього розвитку відносно, наприклад, церковної агіопластики, параментики тощо, однак споріднені у іконографічному репертуарі, символіці та ієротопії.

У підрозділі *2.1. Основний інструментарій пізнання художнього дерева* завдяки термінологічному принципу і герменевтиці дано визначення окремим ключовим поняттям. Аналітичний, інтуїтивний, феноменологічний методи і герменевтика допомогли досягнути усі три рівні дослідження: емпіричний, експериментально-теоретичний і теоретичний. У вигляді розробленої діаграми подано механізм вивчення предмету дослідження.

2.2. Методика роботи комплексних експедицій репрезентує низку методів, які оптимально дієві під час збору польового матеріалу та його опрацювання (дешифрування, аналіз, комплектація) на експериментально-теоретичному рівні. У

результаті доведено, що орнаментально-пластичний декор є одним із важливих показників-маркерів унікальності кожного інтер'єру української церкви та, водночас, ідентичний для багатоваріантних проявів християнського мистецтва загалом. Запропоновано розроблену авторську «Інструкцію оформлення експедиційних матеріалів».

У підрозділі **2.3. Експериментально-теоретичні методи дослідження сницарства** вказано, що для дотримання максимальної об'єктивності у міркуваннях система авторських суджень оперта на результати наукових праць колег. Методи узагальнень, аналогій, моделювання, передбачень, формалізації та гіпотетичної реконструкції є обов'язковим інструментарієм для комплексного осмислення феномену художніх виробів з дерева, якими облаштовують храм.

Враховуючи категорії конкретного художнього виробу, призначеного для церкви, досягнуто рівень його категоризації, що своєю чергою уможливило виявити систему опорядження інтер'єру та його системність у певних соціально-історичних умовах. Кожна система містить структуру (структури), що є однією із ланок, яка вивчалася у дослідженні.

Розділ 3. З історії походження та розвитку дерев'яного облаштування українських християнських храмів ретроспективно висвітлює еволюцію простору християнського храму та його компонентів від первісних відомих прототипів культових споруд до сучасних творчих інтерпретацій церковної обстави.

У підрозділі **3.1. Інтер'єр ранніх християнських споруд** проілюстровано екскурс до ключових археологічних пам'яток дохристиянської та ранньохристиянської культури. В організації планувально-просторової структури давньоєгипетської святині, юдейської синагоги, римської базилики та християнського храму проведено аналогії, що уподібнює ці споруди, або ж вирізняє кожен з них специфікою облаштування. Архетипом обстави християнського храму (престолу, тетраподу, аналоя та інших подібних силуетно-конструктивних форм) треба вважати давні конструкції, які споруджували для жертвоприношень. Гіпотетичну реконструкцію об'єкту релігійного вшанування допомогли відтворити історико-порівняльний, системно-ресурсний, формальний методи, моделювання і метод реконструкції для археологічних пам'яток.

У підрозділі **3.2. Облаштування храмів XVI–початку XIX ст.** вказується, що церковна будівля та її обладнання не завжди синхронно розвивалися з поширенням християнства. Асортимент виробів церковно-ужиткового мистецтва, зокрема їхній декор, – результат трансформації елементів священних предметів язичництва, атрибутики й, відповідно, семантики, орнаментики політеїзму краю, де утвердилося християнство. Першими взірцями окремих типів дерев'яного церковного облаштування українців доцільно вважати конструкції, що вже існували на території Середземноморських держав, звідки християнство проникло через Західну й Центральну Європу. Важливим чинником у формуванні орнаментики, як важливої складової декору церковного мистецтва, у тому числі й сницарської творчості, відіграли східні культурні впливи мусульманських країн. Барвистий і пишний рослинний орнамент Сходу збагатив репертуар декору облаштування українських церков, особливо у добу Бароко (XVII–XVIII ст.)

Теслярські стаціонарні конструкції та дерев'яні рухомі предмети, на противагу їхній незмінній топографії та сталій функції, зазнали суттєвих модифікацій щодо покращень тектонічних якостей і художніх інтерпретацій. З Княжої доби і до першої третини ХІХ ст. у дерев'яному облаштуванні українського храму почергово відобразилися стильові ознаки кількох періодів: візантійський, Ренесанс, маньєризм, бароко, рококо. На ці зміни впливало зростання колективного досвіду майстрів, вдосконалення деревообробного інструментарію та збільшення вимог щодо обладнання церковного інтер'єру.

Сучасні функції художніх виробів з дерева практично залишилися незмінними відносно призначень у минулому, про що наголошується у підрозділі **3.3. Обстава українських церков ХІХ – початку ХХІ ст.** Стверджено, що усі мистецькі впливи, що несли зі собою нові орнаментально-пластичні віяння, тут, на українському культурному ґрунті, зазнавали переосмислення та нового ідейно-художнього прочитання місцевими митцями, яких названо творчими інтерпретаторами. Тектоніка, пластика та опорядження поверхонь церковної обстави залежать від локальних традицій, індивідуального/колективного смаку майстрів.

Розглядаються етнолокальні відмінності в оздобленні дерев'яних церковних виробів, які головно виготовляли карпатські горяни – бойки, гуцули, лемки. Лаконічність й «живописність» різьби на бойківських виробах, пластичні форми творів лемківських різьбярів та поліхромна інкрустація і строга геометрія у гуцульських предметах церковної обстави уможливають простежити відмінності в естетичних вподобаннях горян.

У кінці 1980 – на початку 1990-х рр. у контексті актуалізації релігійних та конфесійних нововведень, які виникли внаслідок здобуття Україною Незалежності, з'явилася потреба виготовлення для церковних будівель модернізованого художньо облаштування. На замовлення парафій охоче відгукнулись знані митці, приватні деревообробні підприємства, художні навчальні заклади, насамперед, Львова, Івано-Франкового, Івано-Франківська, Косова, Коломиї, Вижниці та інших давніх осередків деревообробки. До цього процесу долучилися й різьбярі-аматори. У ході експедиційних пошуків вивчена творчість низки майстрів. Так, з терен Турківщини й Старосамбірщини введені у науковий обіг церковні художні вироби родини Галевичів, В. Москв'яка, М. Риби, М. Пліша, В. Римця, Г. Пізнака та ін.

В умовах інтенсивного зростання рекреаційно-сервісного сегменту української економіки давні традиційні реалії набувають важливості їх репрезентації в сегменті туризму як одного з проявів місцевого етнографічного колориту. В останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. простежується період індивідуальних різьбярських практик.

У **Розділі 4. Система дерев'яного обладнання церкви** подано художні вироби які разом є частиною архісистеми церковного мистецтва; проаналізовано функцію, топографію, тектоніку та символіку стаціонарних конструкцій і рухомих предметів.

У підрозділі **4.1. Функціональна система облаштування святилища. Конструктивна система виробів. Символіка предметів** підтверджено універсалізм дерев'яного облаштування для усіх мурованих і дерев'яних храмів, проявлений у топографії, тектоніці, опорядженні. Завдяки методам порівняння й аналогій, історичному й системному підходах, принципам загального зв'язку та активного

творчого відображення доведено, що значна частина облаштування інтер'єру українських церков аналогічна до конструкцій та предметів іншого християнського віровизнання. Тектоніка й опорядження дерев'яного обладнання храмів обидвох основних гілок християнства – католицизму і православ'я загалом розвивалися та змінювалися синхронно. Очевидною є подібність у функції, розміщенні та символіці.

Підрозділ **4.2. Предметно-просторова й семантична структури нефу** розкриває твердження, що тут синтезовані майже усі простори, які умовно відображають догматично-теологічну, обрядово-літургійну, тектонічно-топографічну, художньо-стилістичну системи з власними структурами, які спрямовані на максимальний ефект переконань для християнина, присутнього у храмі. Теза дає підстави твердити, що в інтер'єрі західноукраїнських церков названі системи утворюють складну багаторівневу тематичну й водночас, взаємопов'язану ієрархію систем дерев'яного облаштування. Злагоджений устрій церковно-предметного середовища унаочнено підтверджує теорію систем на основі тривалого генезису кожного виробу.

Заключний підрозділ **4.3. Структурні елементи облаштування притвору і додаткових приміщень церкви** акцентує на розподілі художніх виробів з дерева, які використовують в окремих релігійно-обрядових потребах та церковно-господарських потребах. Нерегламентоване облаштування додаткових церковних приміщень спричинило довільне зосередження предметів. Зазвичай тут функціонують лава, панахидник, процесійні атрибути, шафа-ризниця, скрині тощо.

У **Розділі 5. Морфологія художніх виробів з дерева для церковного облаштування** представлено авторську розробку класифікації та типології художніх виробів з дерева церковного призначення.

У підрозділі **5.1. Класифікація стаціонарного й рухомого дерев'яного обладнання** класифікаційний поділ подано за ознакою-таксоном мобільності предмету. Дерев'яне церковне обладнання поділено на *нерухоме* (стаціонарне), *рухомо-нерухоме* (частково рухоме, напіврухоме) та *рухоме* (мобільне) або з іншою назвою – *церковні меблі*. До стаціонарного облаштування приналежні конструктивні елементи будівлі, які прикрашені насамперед фігурно вирізаними профілями. До переносних (мобільних) дерев'яних виробів відносяться дрібні предмети й меблі. Для рухомо-нерухомих виробів властива трансформація (транспозиція) окремих деталей.

У **підрозділі 5.2. Архітектурно-декоративні елементи** виокремлено конструктивні частини християнської споруди, на яких виявлено профільований і різьблений декор: арки-вирізи, портали, віконне обрамлення, кронштейни, парапет та стовпці хорів. Такий системний підхід уможливив розподілити елементи-таксони, які приналежні до церковної архітектури й, водночас, є художніми виробами з дерева, що відносяться до структури облаштування храму.

Усі інші дерев'яні вироби церковного облаштування, які окреслені на основі літургійної чинопослідовності, богослужбових треб і відзнак, розглянуто у **підрозділі 5.3. Типологія церковних художніх виробів з дерева: простір Таїнства Євхаристії, простір Слова; простір Таїнства Сповіді та покути; інколи простір Таїнства Хрещення та освячення, який часто збігається з попередніми зонами; заупокійного обряду; простір Світла; адораційно-меморіальний простір** (в інтер'єрі церкви, в криптах та поза межами будівлі); *процесійні інсигнії* (окремі предмети, що

використовують у богослужбах) та *відзнаки* (інсигнії) *влади* (також з освітлювальних приладів дикирій та трикирій); *місткості* (місця) для *офіри* («каси») і завершують перелік *музично-сигнальні інструменти* та *церковні меблі*. Розгалужену типологію представлено з врахуванням класифікаційного визначення, топографічної локації й статусного атрибуту і на основі функції, тектоніки, в окремих випадках ще й іконографії, матеріалу та кількісного показника (Див. Табл. 5.1. Дерев'яне обладнання храму).

Заключний **Розділ 6. Декор дерев'яного облаштування українських церков** є платформою для розкриття широкого діапазону декору художніх виробів з дерева. Доведено, що художні вироби з дерева у церкві є переважно суголосними з основною ідейно-образотворчою та богослужбово-іконографічною програмою опорядження храму. Водночас кожен виріб або група творів одного виконавця може представляти відносно окремішній репертуар оздоблення, який художньо-стилістично вирізняється на тлі інших предметів церковної обстави.

Підрозділ 6.1. Матеріал й інструментарій для художнього виробу з дерева повідомляє про фізико-технічні показники, технологію й інструментарій обробки деревини, які представлені як важливі умовності і характеристики естетичних якостей виробів для церковної обстави. Колір виробу залежить від породи деревини, атмосферних впливів та способу опорядження. Фактура, пластика предмету увиразнюються від прийомів його обробки сокирою, пилою, різцями, електроінструментом тощо.

У **підрозділі 6.2. Естетичні якості виробів** акцентовано на декоративних ознаках предметів церковної обстави, які увиразнюються завдяки певній техніці деревообробки – теслярству, столярству, точінню, бондарству. Теслярству властиві профілювання й різьблення. У столярстві використовують усі техніки художньої обробки, а саме – профілювання, різьбу, інкрустацію, випалювання, розпис, аплікацію. Профілювання й різьблення містять більшість стаціонарних конструкцій церковного інтер'єру та рухомих виробів. Інкрустацією (інтарсією, маркетрі) декоровані найчастіше хрести, дарохранильні кивоти, релікварії, кіоти, патериці, аналої. Деякі бондарські місткості для водосвяття прикрашати профільовані вирізи та випалені узорі й написи. Розписом, окрім площин стін, стелі, куполів (стінописом) й парапетів хорів церковного інтер'єру можуть бути оздоблені вівтарі, іконостаси, казальниці, лави.

Варіативність основних композиційних схем розкрито у **підрозділі 6.3. Репертуар пластично-орнаментального оздоблення**. На основі репертуару орнаментики художнього дерева, апробованого у декоративно-ужитковій творчості, уточнено окремі мотиви й поділено їх щодо існуючої іконографічної класифікації, запропонованої А. Будзаном, М. Селівачовим, К. Кавасом і Б. Тимківим. Геометричні мотиви і фізіоморфні зображення розглянуто на прикладах художніх виробів з дерева, які виявлені під час експериментально-пошукових експедицій і відрядження. Виразні мотиви простежено у контурній різьбі; тригранно-виїмчастій (плосковиїмчастій, тригранновиїмкій) різьбі; геометричній різьбі по тонованій поверхні (яворівській жолобчасто-виїмчастій); плоскорельєфній різьбі; інтарсії; інкрустації; маркетрі; аплікації; випалюванні; колористику – у тонуванні; розписі; силуети – у профілюванні.

Фігурно-пластичний репертуар в основному представлено у двох видах: антропоморфні образи, які приналежні до онтологічного мистецтва, й християнські ідеограми, що відносять до ідеалістичного мистецтва. Антропоморфну пластику згруповано за темами і сюжетами: христологічна (Пантократор, Богоявлення, Розп'яття, Воскресіння, Еммануїл, Оплакування, Покладення до гробу), богородична (Непорочне зачаття Діви Марії, Жінка, оповита в сонце, Непорочне Серце, Оплакування) та агіографічна (сонм ангельських чинів, апостоли, євангелісти, святі). Пластику християнських ідеограм в українському сницарстві становлять зооморфні, тератологічні, фітоморфні, астральні, скевоморфні зображення. Означено усі основні види технік художньої деревообробки й на прикладах польових знахідок проілюстровано їхню інтенсивність використання в оздобленні церковної обстави.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** підсумовано результати дослідження. У дисертації запропоновано концептуальний підхід до вивчення феномену художніх виробів з дерева, виготовлених для церковного облаштування. Структуру, декор та інспірації – проблеми окресленого художнього явища, – розкрито як синтез взаємозалежних і автономних систем. Декор церковних виробів є складною системою, що виникла у результаті постійних інспірацій та містить структурні одиниці: графічні, колористичні, пластичні орнаментальні мотиви, сюжетні зображення.

Формотворчі тенденції, що позначені проникненням у художнє оздоблення церковного інтер'єру мистецьких віянь кожної епохи, зовнішніх соціокультурних чинників та внутрішніх творчих імпульсів – інспірацій, – сприяють безпосередньо побачити процеси інтерпретації, трансформації, транспозиції декору. Адже інтелектуально-творча міграція художньої ідеї, або її множинність, що реалізована у матеріалі та привнесена у середовище української культури, є постійним процесом.

Художні вироби з дерева в обладнанні інтер'єру українського храму займають особливе місце і порівняно з металопластикою, параментикою, художньою різьбою по каменю й іншими видами церковно-обрядового мистецтва становлять значну складну систему, приналежну до архісистеми церковного мистецтва. Численні взірці цього феномену відзначаються виразними естетичними якостями. Оздоблені дерев'яні вироби містять низку загальних ознак, характерних для облаштування кожної української церкви, та особливості, які властиві тільки обладнанню окремого храму.

Підготоване дисертаційне дослідження стало результатом вивчення художніх виробів з дерева у церквах західних областей України, виявлених і фіксованих упродовж 1995–2020 рр. під час комплексних міждисциплінарних експедицій та індивідуальних студій, і теоретичного опрацювання спеціалізованої літератури з галузей архітектури, декоративно-ужиткового мистецтва, частково – з монументально-декоративного, образотворчого мистецтва, етнографії, етнології, музеології, історії, археології, а також ознайомлення з архівними документами, речовими артефактами фондів збірок музеїв, приватних збірок колекціонерів і матеріалів інтернет-джерел. Нагромаджений матеріал уможливив розробити

методологічну концепцію дослідження художніх виробів з дерева в інтер'єрі західноукраїнських церков.

На прикладі творів українського сницарства, вже відомих науці та нещодавно виявлених і введених у мистецтвознавчий обіг, подано складний ієрархічний устрій дерев'яного церковного облаштування, який утворюють взаємозалежні й відносно автономні системи. Кожна з них еволюціонувала відповідно до низки законів буття й сформувала певну структуру. Впорядкування й представлення комплексу цих систем допомогло визначити унікальність, а, радше, – оригінальність українського сницарства у контексті християнського мистецтва чи, навіть, загальноєвропейської і світової культури. На основі систематизації художніх виробів з дерева українських храмів розпочато їхню каталогізацію, що може стати у майбутньому одним із взірців для подібної праці з інших видів декоративно-обрядового мистецтва.

Доведено, що в інтер'єрі церков стаціонарні конструкції та рухомі предмети основних типологічних груп дерев'яного обладнання є універсальними завдяки їхнім функціям і традиційному розміщенню. Унаслідок вдосконалення технологічних прийомів художньої деревообробки й визначених вимог щодо дозволеного облаштування храму конкретної християнської деномінації (наприклад, розміщення в інтер'єрі казальниці, конфесіоналу; зображення латинської чи православної хрестографеми) усталилася й тектоніка, окремі технічні характеристики якої (кріплення, опорядження) притаманні багатьом однотипним предметам з цього матеріалу.

Підтверджено, що оригінальна форма, естетичне опорядження надають конструкції певної своєрідності. Унікальність таких церковних предметів залежить від індивідуального творчого підходу майстра, починаючи з пошуку художньої ідеї до остаточного виготовлення виробу на основі внутрішньої інтенції і зовнішніх інспірацій.

З'ясовано, що у кожному дерев'яному предметі церковного облаштування тектоніка і його художнє рішення є одними з ключових маркерів визначення універсальності та унікальності твору. Категорією об'єднання усіх художніх виробів у храмі слугують засади художньої виразності, проявленої у композиції, мотивах декору та їхній семантиці.

Унаслідок здобутих результатів загальні характеристики та виняткові ознаки кожного сницарського твору стали основними критеріями у визначенні структури морфології, класифікації, типології художніх виробів з дерева у церкві.

Простежено, що спільні характеристики дерев'яного облаштування українських церков сформовані в еволюційному руслі. На трансформаційні процеси дерев'яного церковного обладнання, підпорядкованого закономірностям розвитку декоративно-ужиткового мистецтва, впливали об'єктивні чинники, серед яких – соціокультурні (заснування цехів, мануфактур, артілей, робітень, колективних та індивідуальних осередків сницарства; функціонування спеціалізованих шкіл, училищ, ліцеїв, технікумів, коледжів), конфесійно-релігійні (зростання кількості церков кожної християнської деномінації та, відповідно, необхідності в обставі храму), політико-ідеологічні (утвердження й поширення християнства як однієї із заповук єдності державного устрою).

На прикладах проілюстровано закономірне організаційне ладнання художніх творів всередині храму, яке утворилося ще задовго до виникнення й утвердження самого християнства у Середземноморському ареалі, тісно переплелася з культурами країн Близького Сходу, Європи, Кавказу, відповідно успадкувало окремі вже існуючі традиції формування сакрального простору.

У дисертації простежується думка щодо проникнення у прадавній українській соціум зовнішніх світоглядних уявлень та їх переосмислене матеріальне відображення у мистецтві. Такі процеси відбулися завдяки засадничому етнопсихологічному сприйняттю автохтонами кращих культурних досягнень чужинців. Відтак, будь-який загальноєвропейський стиль на українських землях, унаслідок його імітації й інтерпретації на основі місцевих традицій, естетичних смаків, набував своєрідних художніх ознак, виражених у пластиці, орнаментиці, колористиці. Тому середньовічне мистецтво, а особливо згодом – Ренесанс, бароко, рококо, меншою мірою класицизм та ампір, стильові тенденції XIX – середини XX ст. (зокрема сецесія), які поширилися на наших теренах, прикметно називати «українськими». Ця «українськість» властива загальному ладнанню декору в церковному інтер'єрі й кожному з його художніх виробів. Вона помітна і в технологічних прийомах традиційно-народного й професійно-академічного різьбярства.

Ретроспективний погляд у дослідженні допоміг підтвердити, що кардинального викорінення християнством ознак язичницької віри у духовній та матеріальній культурі українців не відбулося. У церковному мистецтві відобразилися нашарування багатьох вірувань і мистецьких традицій не лише у період становлення християнства в прадавній українській державі, а й значно пізніше. Теза ілюструє синкретично-релігійне відображення дійсності, як комплекс процесів психологічного, суспільного, теологічного походження вірувань, проблематику яких вивчає теорія релігії.

Форми ідеології християнства у візуальних образах, зокрема виражених в іконографії, поступово ставали канонічними, підпорядкованими і тісно пов'язаними зі символіко-догматичним вченням й обрядово-богослужбовою чинопослідовністю, тому приналежними до системи ідеаціонального (онтологічного) мистецтва. Для творчості, не обмеженої строгими церковними приписами, залишається вдосконалення («цитуння», репліки, трактування, інтерпретація) символічних мотивів як ідеалістичного мистецтва, так і чуттєвого мистецтва, вираженого щонайбільше у геометричних й геометризованих орнаментах.

Неодноразово стверджено, що до інших, не менш важливих передумов та умов, які спричинилися до виникнення художнього оформлення дерев'яних виробів церковного інтер'єру, належать географічне розташування й природні ресурси. Найпродуктивнішими деревообробними осередками, у яких виготовляли церковну обставу, були і залишаються ті, які утворені поблизу доступної заготівлі сировини або зручного її транспортування. Зазвичай малярські й різьбярські роботи виконували в одній майстерні. Особливо знаними були риботицький, самбірський, жовківський, львівський, манявський та ніші осередки. Їхню мистецьку спадщину ще достеменно не вивчено, що окреслює тематику майбутніх наукових розвідок.

Формотворчі тенденції, що позначені проникненням у художнє оформлення церковного інтер'єру новітніх мистецьких віянь, сприяють у сьогоденні

безпосередньо побачити процеси інтерпретації, трансформації, транспозиції декору. Адже інтелектуально-творча міграція художньої ідеї, або її множинність, що реалізована у матеріалі та привнесена у середовище української культури, не є явищем минулого, а це постійний процес. Сьогоднішні прояви пошуку оригінальних форм церковного облаштування незабаром замінять інші. Цей культурний трансфер в українське церковне мистецтво є лише однією з просторово-часових ланок, яка мандрує разом із його носіями в усебіч за межі ареалу поширення. На новому культурному ґрунті перейняті творчі ідеї, видозмінені місцевими митцями-пасіонарями, навіюють чергові «нові ідеї». Українські митці упродовж усієї еволюції церковного мистецтва проявили себе не стільки винахідниками-законодавцями стилів, як їх творчими інтерпретаторами. Саме на цю важливу думку наводили результати усіх етапів дослідження.

До важливих формотворчих чинників належні також усталені локальні мистецькі традиції та пов'язані з ними індивідуальні художньо-естетичні вподобання майстра-різьбяра. Завдяки таким творчим пошукам показано зразки місцевої деревообробки, які вирізняються з-поміж аналогічних предметів інших осередків. Тому у церковних виробах часто помітні універсальні елементи оздоблення та, водночас, специфічні конструктивні й декоративні ознаки, властиві місцевій мистецькій традиції. Особливості й взаємовпливи традиційно-народного й професійно-академічного різьбярства проявилися у технологічних прийомах, манері виконання, широті використання художньо-стилістичної мови. Багатство смаків в оздобленні дерев'яного облаштування декору переконують у постійному і динамічному розвитку українського церковного мистецтва.

Одним із важливих результатів дослідження стало визначення видових структур художніх виробів з дерева, призначених для церковного обладнання. Це явище ужиткової творчості притаманне для усіх форм Світової Мистецької Надсистеми (за П. Сорокіним). Церковні твори приналежні також до символічного й реалістичного мистецтва. Та усі відомі варіанти класифікацій, типології дерев'яного облаштування церкви (за А. Клімашевським, М. Станкевичем, Р. Одрехівським, Б. Тимківим) охоплює уведені у теменологію поняття ієротопії (за О. Лідовим). Щоправда, ієротопія значно ширша, аніж художнє предметне середовище храму, адже охоплює богослужбово-молитовні практики під час літургії.

Тому у роботі представлено розроблену власну класифікацію та типологію художнього дерев'яного обладнання українського храму. Устрій дерев'яного облаштування підпорядкований богослужбово-требним функціям і архітектурно-конструктивним вимогам внутрішнього простору храму, й узалежнений від особливостей життя парафії.

Морфологію дерев'яного церковного облаштування поділено за принципами класифікації та типології. За кінетичними властивостями предметів їх класифіковано як рухомі, стаціонарні, рухомо-нерухомі (напіврухомі). Така особливість полегшила провести типологію усіх форм дерев'яного церковного обладнання: від габаритних стаціонарних конструкцій до дрібних переносних речей.

Опрацьовано зональний поділ усієї дерев'яної церковної обстави й запропоновано підпорядкувати її типологічні групи відповідним локаціям – поліфункційним просторам. Інтер'єр української церкви умовно поділено на простір

Таїнства Євхаристії, простір Слова; простір Таїнства Сповіді та покути; інколи простір Таїнства Хрещення та освячення; заупокійного обряду; простір Світла; адораційно-меморіальний простір; процесійні інсигнії та відзнаки (інсигнії) влади; місткості (місця) для офіри («каси»), музично-сигнальні інструменти та церковні меблі. Окремі типи облаштування зберігають у господарсько-парафіяльних будівлях, втім, у визначені богослужбові треби таке обладнання використовують в інтер'єрі храму.

Функціональну, тектонічну, топографічну й семантичну ознаки дерев'яного предмету для точнішого розподілу його у типологічну структуру церковного обладнання доповнено іншими візуальними таксонами і фізичними даними: силуетно-тектонічною особливістю, хрестографемою (для усіх типологічних груп хрестів), іконографією (для силуетно-профільної, рельєфної, об'ємної фігур хрестографічної, богородичної, агіографічної тематики), кількістю (ярусність вівтарної перегороди й вівтарів; наявність однотипних лав і кліросів); матеріалом-технікою (столярна конструкція, плетіння з лози). Такий складний ієрархічний устрій дерев'яного церковного облаштування утворюють взаємозалежні й відносно автономні (емерджентні) системи. Кожна з них, що розвинулася у певну структуру, підпорядкувавшись загальній ієрархії, означеною як архісистема церковного мистецтва, до якої приналежні архітектурна система релігійної споруди й система декоративно-обрядового облаштування. Вони є автономними за своєю будовою й, водночас, мають низку спільних ознак, які простежуються на рівні окремих структурних одиниць-таксонів.

Доведено, що орнаментально-пластичний декор є одним із важливих показників-маркерів унікальності кожного інтер'єру української церкви та, водночас, ідентичний для поліваріантних проявів християнського мистецтва загалом. Художня мова контурної («сухої», «чистої»); геометричної по тонованій поверхні; контурно-площинної по тонованій поверхні (яворівської жолобчасто-вибірної); плоскої виїмчастої (тригранно-виїмчастої), яка належно не була оціненою дослідниками церковного мистецтва, є не менш виразною, аніж «церковне сницарство» у вигляді барельєфного або горельєфного різьблення.

На відміну від площинно-орнаментального оздоблення, іконографічний та ідеографічний репертуар об'ємної і рельєфної різьби в інтер'єрі західноукраїнських церков є явищем синтезу християнських культур. Фігурно-антропоморфна пластика, що властива західній традиції церковного мистецтва, на ґрунті українського сницарства стала своєрідним показником впливу католицизму в оформленні місцевих храмів. Утім, у образно-пластичному репертуарі усе ж помітні обмеження, оскільки українці віддають перевагу шануванню ікон. На противагу іконографічній диференціації, ідеографічний репертуар у творчості місцевих майстрів знайшов не тільки значну варіативність, а й став важливою ознакою українського мистецтва, особливо вираженого в інтерпретації винограду як символу Пресвятої Євхаристії, властивого для східного християнського обряду.

Церковні вироби українського сницарства – це творчий продукт яскравого своєрідного явища. Попри важливість призначення у сучасному релігійно-сакральному просторі храму, він містить мнемонічну («пам'ятну») функцію. Цю «пам'ять» збережено загалом: у технології обробки деревини і її результаті –

конструкції; у призначенні створеного предмета, а отже, в усіх його функціональних характеристиках; у декорі, який репрезентує первісні архетипи-мотиви знакової системи, що еволюціонували й представлені в орнаментально-площинному й фігурно-пластичному рішенні.

Наголошено на тому, що саме світосприйняття людини стало найважливішим поштовхом матеріалізації віри у вигляді рукотворного предметного середовища-ієротопії, яке допомагало досягнути й духовну сферу і, водночас, уможливило виразити Любов Людини до Бога у творчій формі архісистеми церковного мистецтва. Творець-Вседержитель сприймався тепер Людиною не лише завдяки природним явищам і послідовністю літургії, що дають їй змогу возвеличити Його, а й інспірацією особливостей архітектури Храму та облаштування інтер'єру.

Художні вироби з дерева в інтер'єрі церков західних областей України – феномен, який неможливо розкрити в одному дослідженні. У сакральному мистецтві сницарство тісно споріднене з іконописом, гравюрою, монументальним розписом, між якими можна проводити безліч паралелей синхронного їх розвитку. Важливими завданнями у вивченні церковної різьби є осмислення причин виникнення, розквіту та загасання багатьох осередків сницарства, з'ясування характеристики манери виконання кожного майстра, аналітично-мистецтвознавча оцінка їхніх творів, що стануть предметом дослідження у майбутніх працях учених.

Упродовж двадцяти років нового тисячоліття увиразнилася тенденція зникнення/знищення пам'яток художньої деревообробки, призначених для інтер'єру храму. Причина, що призвела до втрати шедеврів церковного будівництва та їхнього художнього оздоблення, об'єднує в собі низку природних, історичних, соціальних та політичних чинників. Ці обставини були аргументованою мотивацією у необхідності комплексного вивчення важливого мистецького явища в українській дерев'яній церковній архітектурі й декоративно-ужитковому мистецтві, результатом якого стала поява цієї дисертації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія індивідуальна:

1. Болюк, О. (2020). Художнє дерево у церквах (за матеріалами західних областей України). Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України. 520 с.

Монографія колективна:

2. Болюк, О. (2018). Профілі та різьба. У Павлюк, С., Герус, Л., Болюк, О., Боньковська, С., Никорак, О. ... & Тарас, Я. (ред.). *Церковне мистецтво України: у 3-х т. Т. 1. Архітектура. Монументальне мистецтво* (с. 543–592). Харків: ІН НАНУ; Фоліо.

Статті, в яких опубліковані основні результати дисертації:

3. Болюк, О. (1999). Різьблені мотиви у дерев'яній церковній архітектурі Українських Карпат. *Народознавчі зошити*, 28 (4), 533–538.

4. Болюк, О. (2003). Традиційне оздоблення дерев'яних церков у будівництві ХХ століття. *Народознавчі зошити*, 49–50 (1–2), 284–287.

5. Болюк, О. (2003). Сакральні пам'ятки Коломийського повіту зі щоденника Францішека Стшалка. *Народознавчі зошити*, 51–52 (3–4), 622–631.

6. Болюк, О. (2006). Аналої і тетраподи українських церков (за матеріалами мистецтвознавчої експедиції на Бойківщину 2005 року). *Мистецтвознавство '06: наук. зб.* (с. 25–36). Львів: СКІМ; ІН НАНУ.

7. Болюк, О. (2008). Сучасний інтер'єр бойківських церков: проблема художньої цілісності (за матеріалами мистецтвознавчої експедиції 2005 року). У Скрипник, Г. (ред.). *Українське мистецтвознавство. Матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. пр.*, 8 (с. 46–52). Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. Отримано 4 грудня 2010 з <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/16873>

8. Болюк, О. (2009). Конструкції для ікон, хрестів, церковних книг Північної Буковини. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв (Мистецтвознавство, архітектура): зб. наук. пр.*, 15. (с. 3–10). Харків: ХДАДМ.

9. Болюк, О. (2009). Мистецькі знахідки експедиції на Буковинське Поділля і Північну Бессарабію. *Народознавчі зошити*, 87–88 (3–4), 566–579. Отримано з <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2009-3-4/30.pdf>

10. Болюк, О. (2010). Дерев'яне облаштування західноукраїнських церков: простір Літургії Слова. *Мистецтвознавство '10: наук. зб.* (с. 43–54). Львів: СКІМ, ІН НАНУ.

11. Болюк, О. (2011). Основи систематизації дерев'яного облаштування та архітектурні елементи інтер'єра церков. *Народознавчі зошити*, 100 (4), 671–679. Отримано 12 жовтня 2011 року з <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2011-4/17.pdf>

12. Болюк, О. (2012). Дерев'яне обладнання літургійно-богослужбових просторів західноукраїнських церков. *Народознавчі зошити*, 105 (3), 386–399. Отримано з <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2012-3/4.pdf>

13. Boluk, O. (2013). Inwentarz Franciszka Strzałki z roku 1935 o zabytkach architektury ludowej pogranicza Huculszczyzny i Pokucia. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowna, vol. III*, 193–200. Głogów: Wydawnictwo i drukarnia DRUK-AR.

14. Болюк, О. (2014). Церковні дерев'яні вироби з контурною різьбою: специфіка орнаментальних мотивів та іконографічних типів. *Народознавчі зошити*, 120 (6), 1300–1315. Отримано 18 січня 2015 року з <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2014-6/22.pdf>

15. Болюк, О. (2015). Твори сницарства Закарпатської Бойківщини (експедиційні рефлексії). *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa, vol. V*, 377–391. Słupsk – Zielona Góra – Svidnik: Uniwersytet Zielonogórski.

16. Болюк, О. (2016). Дерев'яне обладнання церков закарпатської та галицької Бойківщини: спільність і відмінність тектоніки й декору. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa, vol. VI*, 349–360. Słupsk: Akademia Pomorska w Słupsku; Tyrsa Sp. z o.o.

17. Болюк, О. (2017). Архітектурний декор дерев'яних церков Покуття. *Народознавчі зошити*, 134 (2), 294–304. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2017.02.294>

18. Болюк, О. (2017). Мистецтвознавчі студії художніх виробів з дерева у церкві: короткий огляд історіографії проблеми. *Народознавчі зошити*, 137 (5), 1019–1037. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2017.05.1019>
19. Болюк, О. (2018). Художнє дерево Закарпатської Гуцульщини: сучасні функції. *Lemkovia, Wojkovia, Rusíni – dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultura. vol. VII, part II*, 177–188. Banská Bystrica: Belianum.
20. Болюк, О. (2018). Теоретичний інструментарій пізнання феномену церковного художнього дерева: до питання основних понять. *Народознавчі зошити*, 139 (1), 138–149. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2018.01>
21. Болюк, О. (2018). Сучасний стан творчих практик українського декоративно-ужиткового мистецтва (наративи Інтернет-джерел): Питання перше: спроби класифікації корисної інформації. *Народознавчі зошити*, 140 (2), 339–343. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2018.02>
22. Болюк, О. (2018). Функціональна, символічна, тектонічна структури дерев'яного обладнання церкви у просторі Таїнства Євхаристії. *Народознавчі зошити*, 143 (5), 1106–1123. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2018.05>
23. Болюк, О. (2018). Дерев'яне обрядово-ужиткове облаштування українських церков XVI – середини ХХ ст.: розвиток і чинники впливу. *Народознавчі зошити*, 144 (6), 1561–1577. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2018.06>
24. Bolyuk, O. (2019). The Art of Wood Carving in Carpathians: Ukrainian master of aesthetics from Boikivshchyna. *Rivista EtnoAntropologia*, 7 (2), 71–83.
25. Fedorčuk, O., Boljuk, O., Valášková, N. & Pohunek, J. (2020). Lidová kultura Ukrajinců rakousko-uherské monarchie v etnografické sbírce Františka Řehoře z 80. a 90. let 19. století. *Český lid*, 107 (1), 71–92. doi: 10.21104/CL.2020.1.04
26. Болюк, О. (2020). Художні вироби з дерева бойків: архаїчна монументальність і «живописна геометрія». *Народознавчі зошити*, 151 (1), 126–137. doi: <https://doi.org/10.15407/nz2020.01.126>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Болюк, О. (2003). Декор екстер'єра закарпатських дерев'яних церков XVII ст. (за матеріалами експедиції у Воловецький, Міжгірський, Рахівський, Тячівський, Хустський райони). *Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–22 травня 2003 р.): в 2 кн., кн. II*, 517–524. Львів: Вид-во «Логос».
2. Болюк, О. (2006). Дерев'яні церкви Чернівецьщини: універсальність та унікальність архітектурного декору. *На перехрестях світової науки: матеріали III Міжнародної наукової конференції «Вікно в європейську науку», присвяченої 140-річчю від дня народження Раймунда Фрідріха Кайндля (Чернівці, 20–21 травня 2006 р.)*. (с. 96–100). Чернівці: Вид-во «Прут».
3. Болюк, О. (2008). Сакральне художнє деревообробництво Бойківщини (експедиційні нотатки). *Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 27–28 серпня 2008 р.)*. (с. 12–17). Харків: Вид-во «АТОС».

4. Болюк, О. (2009). Ківорії українських церков: знахідки мистецтвознавчих експедицій. *Апологет*, 16–19 (1–4), 208–213. Отримано з https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/3794/1/Cobic_Apolohet_2009.pdf

5. Болюк, О. (2010). Жертовники західноукраїнських церков: спроба порівняння. *Апологет*, 20–23 (1–4), 98–105. Отримано з https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/3796/1/Cobic_Apolohet_2010.pdf

6. Болюк, О. (2010). Дерев'яне облаштування Рівненського Полісся (знахідки мистецтвознавчої експедиції 2010 року). *Волинські історичні записки: тези доповідей III Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 12–13 листопада 2010 р.)*. (с.114–115). Львів: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка.

7. Болюк, О. (2011). Святилище церкви vs пресвітеріум костелу: спільне та відмінне дерев'яного облаштування. *Україна–Ватикан: проблеми державно-церковних взаємин у контексті досвіду об'єднаної Європи: матеріали V Міжнародної наукової конференції. Зошит 2. (Галич, 26–28 травня 2011 р.)*. (с. 120–129). Галич: Інформаційно-вид. відділ Національного заповідника «Давній Галич».

8. Болюк, О. (2012). Мистецтвознавчі студії сницарства: методика дослідження та атрибуція пам'яток у польових умовах (експедиція 2011 р.). *Апологет*, 32–33, 161–167. Отримано з <https://core.ac.uk/download/pdf/32981921.pdf>

9. Bolyuk, O. (2012). Zabytki sakralne powiatu kolomyjskiego w zbiorach Biblioteki im. Wasyła Stefanyka we Lwowie: inwentarz cerkiew 1935 r. oraz ich stan dzisiejszy. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej: Streszczenia wystąpień (Warszawa, 14–16 listopada 2012 r.)*. (s. 19–21). Białystok: Instytut badań nad dziedzictwem kulturowym Europy.

10. Болюк, О. (2013). Мистецтвознавча експедиція 2012 року на територію Західної Волині: анотації про окремі твори церковного мистецтва Горохівського району. *Волинська ікона: дослідження та реставрація: збірник матеріалів XX міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Павла Жолтовського та 20-річчю Музею волинської ікони (Луцьк, 27–28 серпня 2013 р.)*. (с. 72–78). Луцьк: Видавництво: ВКМ.

11. Болюк, О. (2013). Факторы влияния на формирование системы деревянного убранства церковей Западной Украины. *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: У 5 частках. Ч. 2: Праблемы архітэктурны, выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва: мат. Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 25–26 красавіка 2013 г.)*. (с. 12–17). Мінск: Права і эканоміка. Отримано 17 січня 2014 року з <http://www.imef.basnet.by/Sborniki/Kniga%202.pdf>

12. Bolyuk, O. (2015). Chrześcijańskie ideogramy w cerkwiach Ukrainy Zachodniej. In Łopatecki, K., & Walczak, W. (Eds.) *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej: III Międzynarodowy Kongress Naukowy (Białystok, 30 września – 2 października 2015 r.)*. (s. 16). Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy; TOTEM s.c.

13. Болюк, О. (2015). Експедиційні зауваги щодо дослідження сницарства: коло проблем та шляхи їх вирішення. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Тринадцятої Міжнародної наукової конференції: На пошану київського митрополита Євгена (Болховітінова) (Київ, 27–29 травня 2015 р.)*. (с. 44–46). Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

14. Болюк, О. (2016). Художні вироби з дерева у церквах Закарпатської Бойківщини: форма, оздоба, опорядження поверхні балдахинів. *Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини: Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Вип. 3. (Ужгород, 26–27 червня 2015 р.).* (с. 511–515). Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші.

15. Болюк, О. (2016). Дерев'яне облаштування церков Покуття: топографія оздоблення та стилеві інспірації (за матеріалами експедицій). *Православ'я в Україні: Збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції присвяченої 1000-літтю духовних зв'язків України з Афоном (1016–2016) та 25-літтю Помісного Собору Української Православної Церкви (1–3 листопада 1991 р.). (23 листопада 2016 р.).* (с. 610–619). Київ: Київська православна богословська академія; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Національний заповідник «Софія Київська».

16. Болюк, О. (2016). Пластические произведения из дерева в церквях Западной Украины: репертуар идеограмм. *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: зборнік дакладаў і тэзісаў VI Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Республика Беларусь, Мінск, 19–20 лістапада 2015 г.).* (с. 176–179). Мінск: Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; ВТАА «Права і эканоміка».

17. Болюк, О. (2017). Концепция исследования церковных художественных изделий из дерева. *Patrimoniul etnologic: concepte, tendințe și abordări. Conferința Științifică internațională: Programul și rezumatele comunicărilor. (Chișinău, 23–24 mai 2017).* (с. 45). Chișinău: Notograf Prim SRL. Отримано з https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/59917

18. Болюк, О. (2017). Типы аналог в церквях Западной Украины. *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: зборнік дакладаў і тэзісаў VII Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі у 2 т. Т. 1. (Республика Беларусь, Мінск, 24–25 лістапада 2016 г.).* (с. 57–60). Мінск: Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; ВТАА «Права і эканоміка». Отримано 15 березня 2017 року з <https://www.imef.basnet.by/Sborniki/Sbornik%202016.pdf>

19. Болюк, О. (2018). Типология художественного убранства в пространстве литургии Евхаристии. *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: зборнік дакладаў і тэзісаў VIII Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Республика Беларусь, Мінск, 7–8 верасня 2017 г.).* (с. 95–97). Мінск: Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі; ВТАА «Права і эканоміка».

20. Болюк, О. (2019). Методика вивчення художнього дерева у ході роботи комплексних експедицій 1995–2017 рр. на території Західної України. *Шості Платонівські читання пам'яті академіка Платона Білецького (1922–1998) присвячені 20-річчю від дня смерті П. О. Білецького. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції.* (с. 63). Київ: Міністерство культури України; Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.

21. Болюк, О. (2019). Контурная полихромная резьба как локальный маркер этнической идентичности западных украинцев. *Conferința științifică internațională*

«Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine (ediția I), proiect 19.00059.06.20F/ MS, Direcția strategică «Patrimoniul național și dezvoltarea societății». (Chișinău 23–24 septembrie 2019 a.). (с. 91). Chișinău: Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

22. Болюк, О. (2019). Дерев'яні вироби в облаштуванні храмів Борщівщини: матеріали експедиції 2011 р. *Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник*, 13, 49–56.

23. Болюк, О. (2020). Проблеми атрибуції творів ужиткового мистецтва (на прикладі збірки Музею української культури у Свиднику). *Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції. (Львів, 20 листопада 2020 р.)*. (с. 5–7). Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника.

24. Болюк, О. (2020). Памятники церковного искусства в культурном наследии украинцев. *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine: conferință științifică internațională (2020; Chișinău)*. *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday's cultural heritage – contribution to the development of a sustainable tomorrow's society = Культурное наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем: Conferință științifică internațională dedicată zilelor europene ale patrimoniului, Chișinău, 22–23 septembrie 2020 / com. șt.: Liliana Condaticova (președinte) [et al.]; com. org.: Liliana Condaticova (președinte) [et al.]*. (p. 130–135). Iași–Chișinău.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Болюк, О. (2003). Архітектурне оздоблення дерев'яних східнокарпатських церков та дзвіниць XIX – третини XX ст. *Наукові записки ІФКМ*, 7–8, 125–131. Івано-Франківськ: Місто НВ.

2. Болюк, О. (2005). Типи і художні особливості каплиць XIX–XX ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Комісії архітектури та містобудування*. ССXLIX, 447–453. Львів: Наукове товариство імені Шевченка.

3. Болюк, О. (2006). За народно-мистецькими ресурсами. *Народознавчі зошити*, 71–72 (5–6), 793–796.

4. Болюк, О. (2006). Інтер'єр дерев'яних церков: порівняльний мистецтвознавчий аспект. *Історія релігій в Україні: 2 кн., кн. 2*, 537–547. Львів: Видавництво «Логос».

5. Болюк, О. (2007). Амвон. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 28–30). Львів: ІН НАНУ.

6. Болюк, О. (2007). Аналой. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 31–32). Львів: ІН НАНУ.

7. Болюк, О. (2007). Киворій. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 266–267). Львів: ІН НАНУ.

8. Болюк, О. (2007). Кивот. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 267–268). Львів: ІН НАНУ.

9. Болюк, О. (2007). Лава церковна. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 303–304). Львів: ІН НАНУ.

10. Болюк, О. (2007). Облаштування церковне дерев'яне. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 389–391). Львів: ІН НАНУ.
11. Болюк, О. (2007). Престол головний. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 481–482). Львів: ІН НАНУ.
12. Болюк, О. (2007). Проскомидійник. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 487). Львів: ІН НАНУ.
13. Болюк, О. (2007). Сповідальниця. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 567). Львів: ІН НАНУ.
14. Болюк, О. (2007). Тетрапод. У Павлюк, С. (ред.). *Мала енциклопедія українського народознавства*. (с. 587–588). Львів: ІН НАНУ.
15. Болюк, О. (2007). Престоли бойківських церков: тектоніка та художні особливості (за матеріалами експедиційного дослідження 2005 року). *Історія релігій в Україні: 2 кн., кн. 2*. (с. 676–684). Львів: Вид-во «Логос».
16. Болюк, О. (2007). Святилища бойківських церков: типологія та художні особливості дерев'яного облаштування (за матеріалами мистецтвознавчої експедиції 2005 року). *Бойківщина*, 3, 358–372. Дрогобич: НКТ «Бойківщина»; Коло.
17. Болюк, О. (2008). Мистецтвознавчі експедиції 2005–2006 років: акценти, погляди, проблеми щодо творів сакрального деревообробництва. *Історія релігій в Україні: 2 кн., кн. 2*. (с. 423–429). Львів: Видавництво «Логос».
18. Болюк, О. (2008). Дерев'яне облаштування церков: проблеми збереження, питання новаторства. *Етнічна історія народів Європи*, 25, 89–95. Київ: Видавничий поліграфічний центр «Київський університет».
19. Болюк, О. (2009). Українські каплиці: генезис, типи, особливості, декор. *Українське мистецтвознавство. Матеріали, дослідження, рецензії*, 9, 193–198. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. Отримано 22 грудня 2009 року з <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16946/40-Volyuk.pdf?sequence=2>
20. Болюк, О. (2010). Система стаціонарного дерев'яного обладнання святилища: розташування, функція, тектоніка, символіка. *Історія релігій в Україні: 2 кн., кн. 2*. (с. 580–588). Львів: Видавництво «Логос».
21. Болюк, О. (2015). Дерев'яні вироби з площинною різьбою по тонованій поверхні в українській церкві: топографія в інтер'єрі та мотиви орнаменту. *Історія релігій в Україні: у 2 кн., кн. 2*. (с. 424–432). Львів: Інститут релігієзнавства; Видавничий відділ Львівського музею історії; Видавництво «Логос».
22. Болюк, О. (2015). Дерев'яне обладнання церков Північної Буковини: ідентичність і специфічність конструкцій та їх оздоблення (окремі аспекти). *Етнокультурні процеси українсько-східнороманського порубіжжя. Одеські етнографічні читання*, 41–52. Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова». Отримано з http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/Od-et-chit/OECH_2015.pdf
23. Болюк, О. (2016). Дерев'яні елементи в інтер'єрі церков придністровського Опілля: попередні результати польових досліджень. *Кодима: історія і культура порубіжжя східної і західної цивілізацій. Одеські етнографічні читання* (с. 19–29).

Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Отримано з http://liber.onu.edu.ua/pdf/OD_etnograf_chit_2016.pdf

24. Болюк, О. (2017). Дерев'яні сакральні споруди Покуття: локальні взаємовпливи теслярства і топографія архітектурного декору. *Переяславка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», 12 (14), 57–63.*

25. Болюк, О. (2017). Актуальність українсько-чеського науково-дослідного проекту «Колекція творів українського народного мистецтва у фондосховищах Національного музею у Празі: класифікація та атрибуція». *«Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин.* (с.105–111). Львів: Видавництво «Галич-Прес».

26. Болюк, О. (2018). Малі архітектурні форми. У Павлюк, С., Герус, Л., Болюк, О., Боньковська, С., Никорак, О. ... & Тарас, Я. (ред.). *Церковне мистецтво України: у 3-х т., т. 1. Архітектура. Монументальне мистецтво.* (с. 517–542). Харків: ІН НАН України; Фоліо.

27. Medřická, H., Závěská, D., Blechová, K., Boljuk, O., & Fedorčuk, O. (2019). *Výstava Národního muzea «Stará Ukrajina Františka Řehoře»:* katalog. Praha: Národopisné muzeum.

28. Болюк, О. (2019). Твори українського народного мистецтва у Празі: зв'язок трьох століть. *Мистецтво. Культура. Освіта: Збірник наукових статей, Вип. 1, 19–23.* Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Отримано 22 листопада 2019 року з <https://art.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/9/2020/01/Збірник-1-2019.pdf>

29. Болюк, О. (2019). Колекціонер vs музейник? (на прикладі збиральництва народного вбрання). *Народознавчі зошити, 145 (1), 168–178.* doi: <https://doi.org/10.15407/nz2019.01.168>

30. Болюк, О. (2020). Типы деревянного убранства западноукраинских церквей в пространстве Таинства исповеди и покаяния. У Лакотка, А. (ред.). *Традиції і сучасні стан культури і мистецтва: зб. наук. арт.* Вип. 1 (с. 71–73). Мінск: Права і еканоміка. Отримано 11 лютого 2020 року з <http://imef.basnet.by/soderg9sbornik.html>

31. Болюк, О. (2020). Вироби з дерева. У Павлюк, С. (ред.) *Етнографічні групи Українських Карпат. Бойки.* (с. 475–485). Харків: ІН НАНУ; Фоліо.

32. Болюк, О. (2020). Вироби з дерева. У Павлюк, С. (ред.) *Етнографічні групи Українських Карпат. Гуцули.* (с. 253–266). Харків: ІН НАНУ; Фоліо.

33. Болюк, О. (2020). Вироби з дерева. У Павлюк, С. (ред.) *Етнографічні групи Українських Карпат. Лемки.* (с. 278–284). Харків: ІН НАНУ; Фоліо.

АНОТАЦІЯ

Болюк О. М. Художні вироби з дерева в західноукраїнських церквах XVI – початку XXI ст.: структура, декор, інспірації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.06 – декоративне і прикладне мистецтво. – Львівська національна академія мистецтв, Львів, 2021.

Уперше уведено у науковий обіг виявлених та аналітично опрацьований масив експедиційних знахідок, більшість з яких датовано другою половиною XVIII – XX ст. Крайні часові межі – XVI ст. і початок XXI ст. Подано авторське розуміння декоративно-обрядових систем, які підпорядковуються архісистемі церковного мистецтва. Запропоновано концепцію пізнання художніх виробів з дерева з комплексним використанням основного теоретичного інструментарію. Усі інспірації культурного трансферу на українському культурному ґрунті зазнавали переосмислення та нового ідейно-художнього прочитання місцевими митцями-реципієнтами – творчими інтерпретаторами. Розроблено типологію дерев'яного церковного облаштування. Розгалужена структура кожної з типологічних груп демонструє локацію, кінетику, конкретну топографію, тектоніку, функцію.

Ключові слова: декор, система, вироби з дерева, українська церква, декоративно-обрядове мистецтво, західні області України.

STRESZCZENIE

Bolyuk O. M. Drewniane wytwory artystyczne w zachodnioukraińskich cerkwiach XVI – początku XXI wieku: struktura, dekoracje, inspiracje. – Kwalifikacja pracy naukowej na prawach rękopisu.

Rozprawa habilitacyjna na stopień naukowy doktora habilitowanego historii sztuki ze specjalności 17.00.06 – sztuka dekoracyjna i użytkowa. – Lwowska Narodowa Akademia Sztuk Pięknych, Lwów, 2021.

Po raz pierwszy do obiegu naukowego wprowadzono odkryty i przetworzony analitycznie zbiór znalezisk ekspedycyjnych, z których większość pochodzi z drugiej połowy XVIII–XX wieku. Ograniczenia czasowe – XVI wiek i początek XXI wieku. Podano interpretacje autorską systemów dekoracyjno-obrządowych, które są podporządkowane archisystemowi sztuki cerkiewnej.

Proponowana jest koncepcja poznania wytworów artystycznych z drewna z kompleksowym wykorzystaniem podstawowych narzędzi teoretycznych. Wszystkie inspiracje transferu kultury na ukraińskim gruncie kulturowym zostały na nowo przemyślane i odczytane w nowej ideowo-artystycznej lekturze przez lokalnych artystów odbiorców – twórczych interpretatorów.

Opracowano typologię drewnianych aranżacji cerkiewnych. Rozgałęziona struktura każdej z grup typologicznych demonstruje lokalizację, kinetykę, specyficzną topografię, tektonikę, funkcje.

Słowa kluczowe: dekoracje, system, wyroby z drewna, cerkiew ukraińska, sztuka zdobnicza i obrzędowa, zachodnie regiony Ukrainy.

SUMMARY

Bolyuk O.M. Artistic wood products in Western Ukrainian churches of the 16th – early 21st centuries: structure, decor, and inspirations. – Qualifying research paper submitted as a manuscript.

Doctoral dissertation in the field of art history with a specialty 17.00.06 – decorative and applied art. – Lviv National Academy of Arts, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of artistic wood products in the churches of the western regions of Ukraine. It introduces a newly discovered and analytically processed array of expeditionary findings, most of which date back to the second half of the 18th – 20th centuries, into scholarly discourse. The time span of the declared theme, which starts with the 16th century and finishes with the beginning of the 21st century, constitute the conditional framework of evolutionary periodization.

The paper provides the author's understanding of decorative and ritual systems, which are subordinated to the arch-system of church art (ACA). It has been found that artistic wood products in the Christian church belong to a somewhat separate development branch in relation to, for example, church art metal, liturgical fabrics, etc., but they are related in the iconographic repertoire, symbolism, and hierotopy.

The concept of cognition of artistic wood products with the complex use of the basic theoretical tools for assessing this phenomenon is offered. The mechanism of studying the subject of research is given in the form of a diagram.

A number of factors influencing the development of artistic wood products have been clarified: from the historical and religious features of the region to the social and living conditions of the parish community, which indirectly took part in the transformation of the sanctuary's interior.

The historical overview emphasizes that the complex of archaeological artifacts (the arrangement of a pre-Christian church, other public buildings and housing) became prototypes in the development of the wood environment of churches.

It is valuable to state in the study that all the inspirations of cultural transfer, in particular new ornamental and plastic forms, on the Ukrainian cultural basis were rethought and given a new ideological and artistic interpretation by local recipient artists, who should be viewed as creative interpreters.

Owing to the methods of comparison and analogies, historical and systemic approaches, the principles of universal communication and active creative reflection, it is confirmed that a significant part of the interior design of Ukrainian churches is similar to structures and objects of other Christian denominations.

For the first time, it is proposed to subordinate the typological groups of wood arrangements to the corresponding locations, namely the multifunctional spaces of church interior, or to group them as separate objects with the function of distinctions. Parts of the inner environment of the temple are conditionally divided into the space of the Sacrament of the Eucharist, the space of the Word; the space of the Sacrament of Confession and Penance; sometimes the space of the Sacrament of Baptism and Sanctification; funeral rite; space of Light (lighting fixtures); adoration and memorial space; processional insignia and insignia of power; capacities (places) for offerings ("cash registers"), musical and signal instruments and church furniture.

The classification of wood products in the church according to kinetic properties is organized. The branched structure of each of the typological groups demonstrates the location, kinetics, specific topography, tectonics, and function. Individual objects appear with a dual function and, accordingly, belong to different typological groups (processional icon, cross, etc.). The typology of artistic wood products for the need for identification involved silhouette-tectonic feature (outline), visual-graphic characteristics (cross-section), quantitative indicator (tier of the iconostasis, side altar; the number of rows of church

benches), equipment (produced carpentry construction or the one made from the vine). The wood sculpture is divided according to the corresponding iconographic features into Christographic, Theotokion, and Hagiographic. It is noted that the proposed typology is not a permanent structure, but allows adding new types of wood arrangement of the church, which will be discovered or will arise.

The classification of ornamental elements of flat-notched (triangular-notched, nail-shaped) carving and inlay is specified. The localization of stylized-silhouette anthropomorphic, skeuomorphic, zoomorphic, and allegorical images and epigraphy is indicated. Motifs of grooved-elective (Yavoriv) carving are systematized according to abstract, phytomorphic, zoomorphic, skeuomorphic and astral motifs. Artistic products made of wood, which are decorated with finishing techniques – tinting, smoking, firing, metallization, and painting are analyzed. Art-profiled forms of stationary and movable structures are divided according to the manufacturing technique and composition into frontal-flat, figured-three-dimensional, openwork or laid-on openwork.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the basis for writing the work was personally collected and analytically processed expeditionary material, which was previously unknown and little-known to academic community.

The theoretical and practical significance of the obtained results lies in the developed concept of research of artistic wood products in the interior of Western Ukrainian churches. It can be useful for theoretical research and practical training of art critics, architects, carvers, museologists, restorers, and experts.

Key words: decor, system, wood products, Ukrainian church, decorative and ceremonial art, western regions of Ukraine.

Таблиця 5.1. Дерев'яне обладнання храму

НЕРУХОМЕ (СТАЦІОНАРНЕ)	простір Слова й підкупольний рівень храму, архітектурні елементи інтер'єра	арка-виріз брус (платва) склепіння дверний портал обрамлення (лиштви) віконного отвору хори огорожа панелі (боазері)
	простір Таїнства Євхаристії (богослужбові простори)	головний престол (з киворієм) кивот дарохранильний (табернакль) проскомидійник горне місце (сідалище, катедра) запрестольна (храмова) ікона (без змін ікон) запрестольний хрест / напрестольний хрест / благословляючий (цілувальний, ручний) хрест вітрина, рама для зберігання «гробівця» плащаниця
	простір Слова (богослужбові простори)	проповідальниця (проповідниця, казальниця, амвон) аналой, (аналогій, аналогіон, налой, поставець, стоянець) казальниці та парапету хорів церковна лава
	простір Таїнства Сповіді та покути (простір релігійно-обрядових треб)	сповідальниця клячник бічний престол (вівтар)
	простір Таїнства Хрещення та освячення (простір релігійно-обрядових треб)	сповідальниця клячник бічний престол (вівтар)
	адораційно-меморіальний простір (простір релігійно-обрядових треб)	релікварій («конфесія», ліпсанотека, мощехранильниця) вогумна вітрина «Гріб Господній», «гробівець» декораційна конструкція — Кальварія (Хресна дорога)
	простір Світла (освітлювальні прилади) (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)	неподвижне світло

НЕРУХОМЕ (СТАЦІОНАРНЕ)	відзнаки влади (богослужбові простори)	архієрейське сідалище (облачальне місце)
	музично-сигнальні інструменти та хор (богослужбові простори)	орган, фісгармонія
	місця і місткості для офіри (простір релігійно- обрядових треб)	кіоск
РУХОМО-НЕРУХОМЕ (ЧАСТКОВО РУХОМЕ)	простір Таїнства Євхаристії (богослужбові простори)	запрестольний вівтар (зі змінною іконою) рипіда (флабелум)
	простір Слова (богослужбові простори)	іконостас аналой комбінований тетрапод церковна лава боковий вівтар (зі змінною іконою)
	простір Таїнства Сповіді та покути (богослужбові простори та простір релігійно- обрядових треб)	боковий вівтар з рухомою іконою
	простір Таїнства Хрещення та освячення (простір релігійно- обрядових треб)	кропильниця скриня для чану начиння
	простір Таїнства Хрещення та освячення (простір релігійно- обрядових треб)	кропильниця скриня для чану начиння

РУХОМО-НЕРУХОМЕ (ЧАСТКОВО РУХОМЕ)	адораційно-меморіальний простір (простір релігійно-обрядових треб)	релікварій (кофр, урна, ваза) декораційна конструкція («Різдво», «Голгота», «Воскресіння») фігуративне зображення (фігурки) картагорія
	простір Світла (освітлювальні прилади) (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)	наземний (стоянець, поставець) світильник настінний світильник
	процесійні інсигнії (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)	запрестольний хрест «напередносний» хрест (похід з патріархом) монстранція виносна ікона виносна фігура хоругва балдахін (для монстранції, інших релікваріїв)
РУХОМЕ (МОБІЛЬНЕ)	простір Таїнства Євхаристії (богослужбові простори)	проскомидійник (типологічні підгрупи меблів: стіл, тумба, комод, шафа, креденс, сервант) горне місце (сідалище, кафедра): типологічна підгрупа — меблі для сидіння: фотель, крісло, стілець, ослінчик ручний (благословляючий, цілувальний) хрест футляр, валок для зберігання плащаниці приладдя для знаменування Хліба потир оклад Євангелія мирниця
	простір Слова (богослужбові простори)	аналой переносний (портативний), рухомий наземний церковна лава литійник
	простір Таїнства Сповіді та покути (простір релігійно-обрядових треб)	сповідальниця рухома — меблі: ослінчик, стілець, крісло, фотель клячник переносний
	простір Таїнства Хрещення та освячення (простір релігійно-обрядових треб)	пристрої для Таїнства хрещення — підставка для чану підставка для начиння і начиння

РУХОМЕ (МОБІЛЬНЕ)

адораційно-меморіальний простір (простір релігійно-обрядових треб)

релікварій процесійний, монстранція

простір заупокійних треб (простір релігійно-обрядових треб)

канунник (канун, канон, панахидник)
конструкції для похорону

простір Світла (освітлювальні прилади) (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)

інтер'єрне (ставник, двосвічник, трисвічник)
виносне (кинекеріон, ліхтар)

процесійні інсигнії (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)

виносне (кинекеріон, ліхтар)

відзнаки влади (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)

ослін
діаконник
підставка для камилавки
архієрейський свічник (дикирій, трикирій)
процесійна патериця (педум, пастораль, бакулос)
жезл (єпископський, митрополичий)

музично-сигнальні інструменти та хор (богослужбові простори та простір релігійно-обрядових треб)

семантрон

місця і місткості для офіри («каси») (простір релігійно-обрядових треб та церковно-господарський простір)

офірна скринька, таця

меблі (богослужбові простори, простір релігійно-обрядових треб та церковно-господарський простір)

шафа, креденс (буфет, сервант), комод, тумба, скриня, стіл, стілець, крісло, ослін, вішак

Підписано до друку 19.07.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 101

ТзОВ «Раст-7»
79005, м. Львів, вул. Князя Романа, 9/1
тел./факс: (032) 235-52-05, e-mail: rastr.sim@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ЛВ №22 від 19.11.2002 р.